

зувати, що собор, зложений з духовенства і вірних, не може відставити владик,— як то було в полеміці про Берестейський (православний) собор, що викляв владик-уніатів і просив короля відібрати від них «хліби духовні» (бенефіціі)?

Духъ ли Святыи васъ поставилъ епископи¹ пасти церковь Господа и Бога, или духъ Антихристовъ — пасти чрево и множити несытое лихоимство?

Не явно ли всему свѣту, якъ самого преисподняго Веллара¹ Духъ васъ поставилъ и его жертвное лакомство?

Чимъ же вы ся надъ поповъ православныхъ вышшими въ спасеніи душевномъ чините?

Въмъ, яко вышше есте, и я васъ признати мушу,— але чревомъ раскошнѣйшимъ, и горломъ сластолюбнѣйшимъ, и лихоимствомъ несытѣйшимъ Тымъ есте вышшій отъ поповъ православныхъ, а не спасеніемъ душевнымъ

А спасеніемъ душевнымъ не толко отъ поповъ, але и отъ простыхъ свѣтскихъ православныхъ такъ далеко меншими и послѣднѣйшими есте, яко изъ Іерусалима до Рыма и далѣ!

И хвалите ся тымъ титуломъ епископскимъ, а не достоинствомъ,— мовячи, яко не мають власти духовенство православныхъ, егда съ предѣловъ законныхъ выступите², вас низлагати, измѣтовати и клясти

Такъ вѣдайте: не толко очи здоровые ока гнилого усмотрѣти и осудити могутъ, и власть имають, але и само тѣло церковное, тоестъ простые христиане по Христову гласу скверно-началника изверечи, осудити и прокляти власть имають, да не съ тымъ блазненнымъ окомъ (или пастыремъ) въ геенну внидуть! А священники православной вѣры, поборники благочестія, въ своемъ степеніи неподозрѣные, таковую силу, власть и началство имають правду евангелскую боронити и о ней ся до крове заставляти, якоже самъ Христосъ и прочи апостолы!³

И азъ убо грѣшный мнихъ Іоаннъ первой васъ навпоминаю, да ся къ Богу обратите, и покаянiе за дерзнутое вами, и другого злого житiя плоды достойные показавши сѣворѣте. А если не хотите — проклинаю васъ отъ Отца и Сына и Святаго Духа, да есте прокляти и нынѣ и въ будущій вѣкъ. Аминь (А 243, У. 1039).

Дуже ефектний оборот! Враження сеї клятви — котрої наслідок Вишенський заповідає далі такий, що трупи проклятих розсіплються «до общего всѣхъ воскресенiя» — ослаблюється тим, що вона не закінчує слова, а стоїть у середині свого розділу про єпископське право, і далі автор говорить про те, якими дорогами владики дійшли свого епі-

¹ Сатани

² Тут в оригіналі лайлива вставка, можливо, дописана автором потім; вона розтягає непотрібно фразу «и отъ жоны властное — своей церкви вѣры восточной до курвы римской на блудъ отбѣгати хочете и оную вшечетницу, наблудивши ся тамъ зъ нею, и еще тайно до чистого ложа облюбеници — церкви Христовы приволокати изволите» Можливо, натяк на подорож Потія і Терлецького до Рима і потім виступ на соборі нібито православним

³ Знов принцип пресвітеріанської церкви! Він став приводом до гарячої полеміки під час відступства Смотрицького, але літав у повітрі і в останніх роках 1590-х, тільки не дійшов до своїх логічних висновків

скопства.— Я навів се вище, переставивши сі уступи так, як вони повинні були б бути розміщені автором.

За тим у нього йде коротка відповідь на третій «стих», котрий він іронічно вважає можливим тільки підтвердити, «без всякої забави» (проволаки) — що владики дійсно втекли «отъ убогихъ до богатого .. отъ неволникъ до самого своволного .. отъ уничиженныхъ въ міръ до вѣкомъ симъ царствующаго... отъ члонковъ Христовоихъ патріарховъ отторгших ся до головы антихристовы, папы прибѣгли» (А. 245, У. 1039)

Наступає третя частина писання, як відповідь на закид про чудо в Бересті, що його Вишенський непотрібно зв'язав з мотивами унії.

Православні пустили чутку, що Бог чудом виявив неправду Берестейської унії: коли в Бересті на знак довершеного об'єднання священник-езуїт став служити католицьку «мшу» в православної кафедри св. Миколая, вино в чаші під час літургії чудесно перетворилося у воду. Про се, як каже Скарга, ходили по руках листки, що робили, видно, неабияке враження, коли при кінці своєї «Оборони» він уважав потрібним виступити проти сеї легенди, доказуючи, що в кафедрі св. Миколая ніхто з латинників під час собору не служив, а як трапилось то комусь з «греків», то, видно, через недогляд — замість вина води наляв. Вишенський виступає проти такого «махлюйства» і доводить, що чудо сталося дійсно Але відки він знає, коли не був у тих сторонах. Він переконаний у тім по аналогії з чудом афонським, що сталося там, коли царгородський уряд схотів змусити афонітів до унії, і латинські священники з цісарським військом прийшли на Афон заводити католицьке богослужіння і служили на православних престолах. Переказує звісну нам повість, у коротшім варіанті вписану до Супрасльського збірника 1540-х років (вище).

Тоді, мовляв, сталося таке чудо, що під час проголошення унії в Ксеропотамській монастирі церква впала і подала всіх тих «преступників», одна ж стіна стоїть, похилившись, і досі на страх і пам'ять сього чуда Автор доволі тяжко і малоцікаво, з подробицями, що для його теми нічого не дають, переказує сю афонську повість. Не знати, чи бажання можливо ближче триматися її тексту зв'язує його, чи взагалі епічне оповідання не було його стихією, що воно йде так тупо і тяжко. Переказавши його з усіма непотрібними для сього писання подробицями ¹, автор висловлює пере-

¹ Тут ркп Царського доповнює прогалину в ркп Архангельському, і навзаєм — в ркп Царського потім настає прогалина, яку виповнює Архангельський рукопис. А саме. в оповіданні про облогу вежі (пірга) в Зограф-

конання, що — по аналогії — владики повинні б вірити і Берестейському чудові, — коли б Антихрист не засліпив їх розуму! По смерті вони побачать сю лжу і засліплення — в сім же житті автор кінець кінцем полишає їх власній волі. По всім попереднім напруженні гніву, обування, жалю в сій останній частині його твору проступає реакція. Голос автора лунає спокійно, зрезігновано. Нехай кінець кінцем апостати самі тримаються «Скаржиних книг», до котрих посилають православних, а сих лишать при «правицях руських», котрі зневажають¹.

ським монастирі промова «Фомы вожда» до латинників уривається при кінці, на словах «аще ли ни» . (Акты с 247 стов II, Усп с. 1046), а в Царськ (л 504) вона продовжується «аще ли ни, от помышления нашего будите», і наступає відповідь латинників: «Овыи же рекоста: От Бога есми и во владыку Иса Христа вѣрны» і т. д. Латинники обіцяють Хомі й його товаришам, що їх помилують, коли вони приймуть відміни римської віри. По сім наступає відповідь обложених: «Преподобныи же къ нимъ рекоста: Се убо и мы истинное обрѣсти хоцемъ и поругати ся вашему прелщенію и безумію» (л. 504—5). Середина сеї промови читається в Арх: «(все)ленную. И во утверждение право правящих написаша и предадоша» , а в Цар. ся промова слідом уривається і відновлюється тільки при кінці Я не вважаю потрібним наводити тут сі доповнення ркп Царського, бо для характеристики творчості Вишенського ся повість взагалі не має значення.

¹ В сім місці ркп. Царського (л. 517) знову доповнює Арханг. ркп , і з огляду, що з літературного погляду се доповнення має більше інтересу, я наводжу його, стираючи пізніші зміни і по змозі наближаючи, хоч потрохи, до правдоподібного оригіналу (важливі відміни зазначаю в примітках, менше значні полишаю без зазначення); початок доповнення (де уривається текст Арх.) відзначаю зіркою:

Але то чуднейшая, ижъ тые маленькіе правилца рускіе соромоту вѣчную нынѣ и въ будущемъ вѣкѣ вамъ зѣднали!

А то чому? — Для того яко не по ихъ повелѣнію злодѣйски и волчеобразно въ церковь Хрстову есте влѣзли и чимъ нѣсте были — звати есте смѣли: пастыри, священники, епископы! Которые правилца¹ не терпячи тоє кривды и того голоса вашего имени дотолѣ² ца васъ кликали, кричали и волали, ижъ³ васъ с того мѣста, с тоєй части и доостоинства изгнали.

И для того ихъ зовѣте малыми, што⁴ священство лживое показали, обьявили, обличили⁵, осудили й до конца обелжили.

Видите ли, яко потварш на их, ижъ ихъ⁶ малыми быти разумѣте?

Видите ли, яко болшихъ, от всей вседенной наполненныхъ собравши писмъ надъ тые малые показати не можете⁷. Тые малые⁸ великую ложь до к(г)рунту потлумляют и на свѣтъ болшей оную⁹ выставляють, и всѣмъ яко да ся стерегутъ неправды знати дають.

Видите, яко ихъ от зависти гнѣва, вражды, — яко малымъ суть, потваряете.

¹ Ркп . правила

² Дотолѣ

³ Иже

⁴ Что

⁵ И обличили

⁶ Додаю сі два елова на здогад

⁷ Тут роблю перестановку, в ркп слова. «показати не можете» стоять після «знати дають».

⁸ «Тые малые» додаю тут від себе.

⁹ Ркп. оныє.

(Нехай) православные у маленьких правилецъ при правдѣ дома съдятъ нехай дома у маленькихъ правилецъ истинны пилнують, нехай дома маленькими правилцами ся спасають, которыми безъ вон(т) пеня всякого спасты ся чають и запевне спасты ся А вы южь тамъ зъ великими Скаржиными яко хочете такъ собѣ поступуйте! А вы южь тамъ якъ хочете, такъ мудрствуйте! А вы южь тамъ якъ хотите, такъ ся дмѣте, нагинайте, кокошѣте, въ гору возносьте и вылетайте! Будите собѣ кромѣ насъ! Мы же съ Христомъ Богомъ нашимъ и нынѣ и въ будущемъ вѣцѣ, дасть Богъ — запевне бытъ ся сподобимо, которому — т д — аминь (А 252, У 1053)

Кінець? — ні! ще килька гадок про domo приходять на думку авторів: Може, йому зроблять закид за гострий і з'ідливий тон його писанія — «яко доразливе и ущипливе мовить»?

А они суть толсты!

А они суть красны ¹

А то чему ²? Для того ижь ³ истинна в нихъ съдять

Для того ижь ⁴ золото, серебро, каменіе дорогое, то есть щирость, суть!

А правда в нихъ царствует!

Але вы предся оныхъ ⁵ зацностей и достоинств не надбавши ⁶ православныхъ до Скарги заганяете

Позволю ⁷ вам и того нехай пойдуть! Скажите жъ ми тоє найдуть ли тамъ у Скарги правду?

Найдуть ли тамъ судъ ⁸ и правду?

Или утаило ся вамъ тоє, яко православные многократнѣ и без личбы прибѣжище до Скарги творят, а послушаючи ⁹ правды знати не могут?

Или не вѣдаете, яко православные Скаргу всегда послѣдуютъ, а справедливости своему у тиску, бѣдѣ, кривдѣ никакоже отнесты не могут?

Или не слышали есте того, яко православные Скаргу всегда именуют а от Скарги о правдѣ николи ничего слышати не могут?

Для того ижь ¹⁰ ть великіе книги сумнѣня своего пред ними затворил!

Оглохъ, онемѣлъ! И суду праведного оним ¹¹ показати не хочетъ, своей вѣрѣ ¹² и прелести ¹³ догожаючи

Чого-жъ далей православныхъ книгъ нудите — которые всегда служат и въкъ свой служачи потеряли суть? Чого жъ далей у православныхъ хочете?

На сім уривається текст «Писанія до епископів» у ркп Царського, і не знати, чи в протографі сей вариант переходив потім у се закінчення «Писанія», яке читається в Арханг. ркп — чи текст Царського походить від іншої редакції «Писанія», яка не мало того закінчення, що в Арханг ркп Априорно можливе, що «Писаніє» мало спочатку інше закінчення — таке, як у Цар, але Вишенський був незадоволений таким блдим і невизрастим фіналом, зчеркнув його й дав те енергійне закінчення, яке тепер читаємо в друкованім тексті (з Арх). Але я не бачу зараз підстав для рішення сього питання і не маю в нім ясної гадки

¹ Красные

² Сему

³ Иже

⁴ Избранъ

⁵ Онихъ

⁶ Задбавши

⁷ Позволю

⁸ Суть

⁹ Ркп послушаючи их

¹⁰ Иже

¹¹ Они

¹² Вѣры

¹³ Прелстити

«На тоє вамъ такъ отповѣмъ научилем ся от Христа истины безъ похлѣбства: ложъ лжею, волка волкомъ, злодѣя злодѣемъ, разбойника разбойникомъ, діавола діаволомъ звати». І наводить ряд текстів, де Христом і апостолами вживаються такі різкі вирази (с .252).

Другий докір передчуває автор: «Волно ти мовячи такъ заочно й въ далекомъ кутѣ хочѣже і правдою о насъ такъ безпечне ширмовати! Але коли бы еси тутъ былъ, и тобѣ бы есмо тотъ языкъ якъ и Никифору затворили и прописнути не дали». На тоє вамъ тако отповѣмъ: «Не для далекости отъ васъ будучи я правду смѣле мовлю и правдою васъ постигаю, але за правду и умрети изволяю, аще Богъ даруетъ! Да знаете и помолѣте ся Богу, да васъ сподобить и зраковиднѣ отъ мене реченное слышати»

Автор готов сказати їм се і в очі, і бажав би, і земляки його кличуть — «но еще волѣ божей на сіе нѣсть», щось стоить ще на перешкоді його повороту на Україну. Але приклад Никифора, не знати, чи підданий пам'яттю самого автора, чи справді переказаний йому як погроза, піддає йому охоту сказати противникам на прощання ще кілька слів про безнадійність всяких таких репресій їх на православних, як от сей арешт і засуд Никифора, патріаршого екзарха, присланого на Берестейський собор і обвинуваченого польським урядом, цілком безпідставно, в політичнім шпiонстві.

Албо мнимаєте и Никифоровъ языкъ, которого затворили есте и не слышите его — вашу неправду обличающій, яко нынѣ мовчить и безгласенъ естъ?

Такъ вѣдайте, ижъ болшей теперъ на васъ кричить и обличаетъ, нижли перво, коли въ затворѣ не былъ! Затворили есте его въ Малбурку, да не видить Кракова, Лвова и Варшавы и прочихъ мѣсть. Але отъ презацнѣйшаго града — горняго Іерусалима затворити есте его не могли! Мнимали есте затворомъ утолить языкъ Никифоровъ, а того не вѣдаєте, ижъ тымъ вязенемъ вашихъ пановъ — бѣсовъ воздушныхъ, поднебесныхъ болшей мучить, сѣчетъ, уморяетъ, и васъ имъ служащимъ такъ явно и голосно обличаетъ, ижъ ажъ тотъ крикъ аерныхъ воздухъ пролетѣвши, небесные круги проникнувши у престола св. Троицы опираетъ и ваше мучительство и неправду до конца обнажаетъ голу, безобразну, безвстыдну, яко едину машкару и курву вшетечную всему свѣту на земли и на небеси явно чинить . Обличаетъ васъ на земли, яко вы правдѣ сопротивници, гонители и мучители есте ся стали, лжи же Антихристовы поборници вѣрные слуги и таинники, секретарѣ и заступники быти ся показали (А 253, У. 1056).

Даремно тому «латинници, Антихристово племя и наслѣдіє», відгрозуватимуться, що вони мають власть и началство «отъ Антихриста дарованное» мучити й катувати православних,— се їм нічого не pomoже Хіба, може, когось заблудящого вдасться їм до себе притягти, а з вірних нікого.

А отъ православныхъ убо и въ жизнь вѣчную нареченныхъ восточное церкви послушныхъ сыновъ — не надѣйте ся, папы римскіе, кардиналы, архиепископы, епископы и всякое лживое священство латинского почту!

Не надѣйте ся, власть мирская, король и всякое преложенство, и всякъ послушникъ папы римского!

Ежь¹ зъ вами ни въ чомъ ся соглашати православные не хошуть, — и папъ поклонити ся не изволят!

Не надѣйте ся нынѣ, не надѣйте ся завтра, не надѣйте ся позавтраку, въ придушее время и въ вѣки вѣковъ Амипь (А 254, У 1057).

Такъ гідно і величаво кінчиться сей твір — найвартіший твір письменника, найкращий утвір з усеї сеї полемічної літератури і взагалі сеї доби; найкраще, на мій погляд, з усього того, що взагалі нам лишило наше релігійне письменство. Тому я так уважно спинився коло нього і повибирав усе краще, що в оригіналі часом губиться серед різних відбігань і всяких інших конструктивних помилок. Як видно було з вищесказаного, твір не визначається суцільністю. Се кілька окремих частей: головних три, з котрих деякі діляться на віддїли і підвіддїли — зв'язані тільки єдністю провідної ідеї, єдністю настрою і чуття. Єсть місця прегарні, і єсть частини слабші, що утомлюють увагу й ослабляють враження від тих перлин творчості, розсаджених між ними. Сильні сторони таланту Вишенського глибоке і щире моральне почуття; делікатність і вразливість, що відбирають надмірну суворість у його церковного ригоризму; сильна уява, що перетворює гадки в ряди багатих і яскравих образів, напруженість емоції, що знаходить відповідну виразистість у словесній формі, — сі позитивні сторони відбилися в щасливіших місцях сього писання в усій силі і повності. Благородність настрою і почуття нейтралізують грубість виразів. Вони не ображають нашого естетичного почуття, бо в них дійсно нема ніякого смакування грубості, нема цинізму — тільки шукання сили виразу в сій «простій», ще такій невіробленій і неповоротній і бідній мові! Деякі часті звучать як музика, як поезія, — навіть у сій грубуватій формі²

¹ Акты якъ

² Ще кілька яскравих образків або характеристичних фраз, спорадично розкинутих у сім творі, і в тісно спорідненій з ним апологіі нічного чину хочеться мені навести, перше ніж попроситися з ними.

Докоряючи «мирянинів» за посмівання з ченців, автор по дорозі кидає таке високогуманне і для його аскетичної виключності несподіване зауваження проти насмівання з кого-небудь:

«И гдѣ-ж еси тоє в Писани знашоль, или отъ которого учителя писаніе читаючого то еси слышалъ, яко повелѣваеъ не толко зъ инока, сина божія, але и съ простого христіанина — и не толко съ христіанина, але и зъ иновѣрца, жида и поганца да ся смѣшъ и ругаеъшъ?» (214).

Представляючи тому ж мирянинів, як хитро здурив його диявол, він дає такі образки.

Сатиричні частини незвичайно вдатні. Високий широкий настрій, свобідний від яких-небудь особистих рахунків, благородний лет гадок — се те, що дає їм справжній артистичний смак. Повні ж спочуття образи «бідників» і гуманне переконання в їх людській гідності лунають як далекі блискучі зірниці — дорогоцінні вістуні нової української доби.

«Видишь ли, яко еси окраденъ отъ того злодѣя, што хитро ровы рыеть и ямы ¹ подкопываетъ, да внутрь влѣзши скарбъ цноты и учтивости украдетъ?»

«Видишь ли, яко еси разбить отъ того разбойника, который въ дубровѣ ся крыеть и на могилу часты взбѣгаетъ виглядуючи, да нѣ кто того купца, православного въ вѣрѣ, оружіемъ ереси безбожия разбьетъ?» (215)

Роз'яснюючи текст ап Павла, Вишенський так малює сучасних владик.

«Присмотритесь только пилно — отворивши зеркало сумнення своего: не вашъ ли образъ, и пристригане бородъ ² на смѣхъ чорту пекелному пристроеное Павел святей ³ ознакомиль мовячи: «аз бо вѣмъ се, яко внидутъ волцы тяжцы въ васъ нещадающе стада?»

«Что есть внидутъ?» То есть силою, помощю, хитростию, челоувѣкоу-гожденіемъ и лихоимствомъ влѣзутъ, вдерут ся, вкрадутъ и утиснут ся ⁴ гвалтомъ в началство

«Что волцы тяжцы?» То есть начальствуемые (!) мнимые пастыри, драпѣжники ⁵, лихоимцы, идолопоклонницы сребролюбия и невѣріемъ еретицы

«Что есть нещаденіе стада?» То есть погребеніе ума пастырского въ пожиткахъ дочасныхъ. Которіе вълну овечую лупятъ, деруть и молоко кровавого ихъ поту пють, и всегда ся зъ нихъ насытити ишуть, а оныхъ паствою евангельскою ⁶ проповѣдью ⁷ истинны по должному закону пастырскому не пасутъ и от глада словесныи овцы Христовы поморили суть» (1040)

Описуючи католицьки триумфальні обходи в Бересті, після собору, в паралель латинських заходів на Афони в 1276 р., Вишенський дає такі їх образки

«Узрите въ овдешней (афонській) згодѣ и берестийскую згуду

Узрите зъ овдешнее любви тую любовь — поганскую, которую бискупы залецають въ началъ згодное книжки

«Узрите, мовлю, увесь поступокъ берестейскій зъ овдешнего поступку въ той мененой згодѣ, соединении и любви ⁸

«Узрите триумфы, де деум лядвamuсы, и тоє по (д) руку воженіе и по паръ хоженіе, которое ксендзове бискупы на кермашъ съ церкви ⁹ идучи залецають

«Узрите подобныхъ и миролюбныхъ ксендзовъ — тогда бывшихъ мниховъ того монастыря (афонського), въ которомъ ся тоє чудо на обличеніе нечестія ихъ стало» (1050)

¹ Цар

² В Арх пристригане бодро, Підг пристригане бодро Цар (с 491) пристриганіе бород. Автор закидає владикам-уніатам, що вони, вдаючи православних, не стали голити борід зовсім, як латинські духовни, а тільки підстригали

³ Царськ

⁴ Царськ (друк устигнут)

⁵ Царськ

⁶ Царськ и друк евангельской

⁷ Друк і Царськ проповѣди

⁸ Царськ соединеной любви

⁹ Царськ кермаш церкви

«Терміна о Лжи». При кінці «Писанія до єпископів» Вишенський висловлює скромне переконання, що сим писанієм пускає він на вітчину, «в предѣлы ваши», «отъ источника истинного почерпавши поточок малый» — «але хочъ же ся видить малый, однакъ, чаю на Бога, якъ алчущихъ и жаждущихъ правду видѣти достаточне напоить, насытитъ и удовлить» (с 252. II). Не рiшаючись за якимись, нам незвiсними перешкодами, їхати на Україну,— куди його послав патр. Мелетій і «вытягала» «братская любовь» православних,— він задумав поки що замість свого живого голосу дати землякам збірку своїх писань і виладив її в тім складі вищеподаного оглаву, або «краткословія» — як він його сам назвав (див вище).

Сталось се десь коло р 1600 (1599—1600). Так можна міркувати з того, що до збірки не увійшов «Краткословний отвѣтъ» на книгу Скарги, написаний десь у перших роках 1600-тих, а увійшли писання з рр. 1597—8

Другий мій довід — чисто психологічний. Я думаю, що охоту до спорудження сей збірки Вишенському піддала острозька «Книжиця» 1598 р., де він побачив уперше своє слово друкованим, і воно посіяло в нім гадку — виладити збірку самих своїх писань також в десяти розділах, як та острозька «Книжиця».

Він так і назвав сей збірник «книжкою»: «Книжка Іоанна мниха Вишенского, от Святыя Афонскія Горы, в напамінаніе всѣхъ православныхъ христіанъ». Адресована вона: «Братствам и всѣмъ благочестивым в Малой Росіи, в Коронѣ Польской жителствующимъ иноческаго чина общежителем: архи-мадритом и священноиноком и честным монахом, и інокіям — всѣм сестром нашим, и прочіим тщателем церковным — благодать Господа нашего Ісуса Христа и любви Бога и Отца и причастіе Св. Духа буди со всѣми вами»¹.

¹ Я знайшов потім сей здогад про вплив появи острозької Книжиці на план Вишенського у Возняка (с 154), така паралельна поява однакового згаду незалежно від себе має значення як критерій правоподібності, тому й зазначаю сю стрічу гадок. А хронологія «Терміні» має чимале значення для висвітлення розвою творчості й ідеології Вишенського, тому я й звертаю увагу на сю хронологічну подробицю.

Франко (с 391) покладав «Терміну» на пізніші часи, тому що вважав уміщену в ній «Пораду» за твір пізній, написаний після 1608 р (себто після смерті Острозького — з огляду на згадку про смерть Костянтина Острозького, обговорену вище). Житецький з сею згадкою не рахувався, тому поклав сю збірку на р 1597—1600, «а в кождім разі не пізніш 1607—8 р» (с 504). Так думав і Куліш, вважаючи сю згадку пізнішою допискою (Возсоед I 199). Натомість Голубев посував «Пораду» аж на після смерті Януша Острозького (II Могила II, с 9 дод С 37). Возняк, ближче не розбираючи сей хронології, кладе «Терміну» між «Порадою» і розборами книги Скарги.